

Kur'an-ı Kerim'de İstişare-İdareci İlişkisi

Remzi KAYA¹

Öz: Yüce Allah insanı en mükemmel şekilde yaratarak dünyayı idare ve imar edecek meziyetlerle donatarak halife olarak göndermiştir. İnanma ve inanmama konusundaki tercihini kendi iradesine bırakmıştır. Yaratıcı, inananlara İslam'ı tebliğ ve temsil etmeleri durumunda, dünyayı imar, barış ve sulhu sağlamada ve insanlar arasında adil davranmada yardım edeceği vaadinde bulunmuştur. Söz konusu hedeflerin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için inancın istikamet üzere olması, işlerde adalet, istişare, sabır, doğru kaynaktan alınan haber ve kalbe danışarak karar vermesi önemlidir. İdarecinin hedefi dünya ve ahireti kazanma olmalıdır. Söz konusu amaca ulaşmak için Kur'an, Sünnet ve asrısaadetten itibaren örnek idareciler analiz edilmesi gerekir. Hz. Peygamber ümmetine şûrayı emrettiği gibi kendisi de genel ya da özel işlerinde istişare etmiştir. İstişare ve sabır başarıyı getirir. Bu konudaki ayet ve hadisleri değerlendiren İslam âlimleri istişarenin önemine işaret ederler. İdarecinin ihlaslı, bilgi, beceri ve kuvvetli iradeye sahip olması hedefe ulaştırır. Bu makalede Kur'an-ı Kerim'de yer alan istişare kavramı ve idarecide olması gereken temel kurallar incelenmeye çalışılacaktır. İşaret edilen bilgilerden hareketle bu çalışmada istişare kelimesi ile verilmek istenen mesajı, Yaratıcı ve Hz. Peygamber'in idarecide görmek istediği prensipleri bulacaksınız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Tesir, İstişare, Adalet, Doğru haber.

Consultation and Administrative Relations in The Quran

Abstract: Almighty Creator created human in the most perfect way and sent him to the earth as a khalifah in a position to administer the world. He left his choices about to believe or not to believe his own will. He promised the believers that if they convey and represent Islam, he would help them rebuild the world, establish peace and tranquility and treat fairly among people. While performing this duty, believers were asked to take the Qur'an and the Prophet as an example. While performing the duty in question, consultation, justice, patience, analysis of the news and consultation with the heart are required to be applied. Consultation takes place in the Qur'an and Sunnah. Islam was founded on the basis of consultation. Success comes with consultation and patience. Based on the aforementioned information, in this study, the basic rules that the believing administrator will be successful in every subject if she is sincere, balanced and consulted are examined.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Consultation, Justice, Qualification.

¹ Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE, remzikaya@uludag.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-5779-7821

Articles in Theosophia are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

1. Giriş

Kur'ân-ı Kerim'in ana konusu tevhitir. Tevhitle başlar ve tevhitle biter. Bu bağlamda Kur'an ayetleri çok tanrılı bir inancı reddederek, Allah'ın birliği, eşsizliği, yüceliği ve inanılıp amel edilmesi gereken konuları içerir. Kur'an açısından her şeyin sahibi Yüce Allah'tır. İnsanoğlu yeryüzünde O'nun halifesidir. İnsan yaratılanlar arasında adaleti ve barışı sağlamak ve dünyayı imar etmekle görevlidir. İnsanın dışında bu misyonu yüklenebilecek bir varlık yoktur. Yaratıcı nimetlerini imtihan için vermiş,² kendisini, *"Mutlak hükümlerlik elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır."*³ şeklinde tanıtmıştır. Buna göre asıl güç sahibi Yüce Yaratıcıdır. O, bütün noksan sıfatlardan münezzehtir. İnsan ise Allah karşısında aciz olmakla birlikte yaratılmışlar içinde yetki ve sorumluluk açısından üstün meziyetlere sahip olup üstünlük gereği gibi kul olmaya bağlıdır. Aksi durumda sefil olma ihtimali vardır.⁴ Varlık âleminin yaratılış sebebi olan insan ilahi cevhere sahip olması sebebiyle bir taraftan fizik diğer taraftan metafizik unsurları taşıdığı için yaratılanların en şerefliisidir. Bu özelliği sayesinde halife olmuştur. Bu sebeple vahiy önce peygamberlere verilmiş, sonra inananlara emanet bırakılmıştır.⁵ İnsanın halifeliği sürdürebilmesi ve varlık âleminde üstünlüğünü muhafaza edebilmesi, ilk ahde sadık kalmasına ve işlerini istişare ile yürütmesine bağlıdır. Bu bağlamda Kur'ân'ın işaret ettiği istişare kavramının özel bir önemi vardır. Hz. Peygamber insanlık için her konuda örnektir.⁶ Peygamberlerin ilk görevi Allah'ı ve tâğûtu (insanı Allah'tan uzaklaştıran ve azgınlaşmasına sebep olan varlıkları)⁷ tanıttikten sonra insanları imana davet etmek olmuştur.⁸

İlahi vahiyde emredilen istişare bilgiç davranış sergileme şeklinde değil, vahye uyularak ve görüş alışverişi yapılarak olur.⁹ İstişarenin bilgi, beceri ve liyakat ile beslenmesi büyük önem taşır. Verilecek kararlarda kabile, renk ve bölgeselliğe bakılmaksızın takvanın ve İslam kardeşliğinin tercih edilmesi gerekir. Nitekim Yüce Allah Mü'minleri İslam kardeşliğinde birleştirerek farklılığı tanıtmaya, üstünlüğü takvaya bağlamıştır.¹⁰

² Âl-i İmran, 3/26-27.

³ Mülk, 67/1-2.

⁴ Tin, 95/4-5.

⁵ Fâtır, 35/32.

⁶ Âl-i İmran 3/32; Ahzap, 33/21; Kalem 68/3.

⁷ İnananları Allah'tan uzaklaştıran insan ve cin şeytanlarına uyanlardır. Bk. En'am, 6/112 ; Zuhuruf 43/36-37; Kaya, Remzi, Kur'an'da Dostluk İlişkileri, Ayışığı Kitapları İst. 2000, s. 72-73

⁸ Nahl, 16/36.

⁹ Ahzâb 33/36.

¹⁰ Hucurat 49/13.

İnsan kelimesinin aslı ins olup,¹¹ Hz Âdem'in soyundan türetilmiştir.¹² Aslı su ve toprak olmakla birlikte,¹³ diğer yaratılanlardan üstün¹⁴ ve kabiliyetlerle donatılmış olması sebebiyle en kabiliyetlisidir.¹⁵ Madde ile ruhun birleşmesi neticesinde değişik evrelerden geçirilerek insan şeklini aldığı bilinir.¹⁶ Bu vesileyle insan dünyada önemli işleri yapabilme kabiliyeti verilmiş, kendisine son vahiy emânet edilmiş,¹⁷ düşünen, konuşan ve yaptığından sorumlu tutulan bir varlık olmuştur. Diğer bir ifade ile irade ile donatılmış ve yaptığından sorumlu tutulmuştur. Bununla birlikte üzerinde bulunan güç ve kuvveti veren Allah'tır. İradesinde serbesttir ancak O'nun izni ve lütfu olmadan bir şey yapamaz.

İnsanın Yaratıcı tarafından verilen iyi ve kötü duyguları algılaması,¹⁸ fillerinden hesap vereceğinin bir işaretidir. Yaratıcı insana hedef gösterir. Bu hedef, istikamette gitmesi, zulümden sakınması,¹⁹ tebliğ ve temsili gereği gibi yapması²⁰ ve hakkın hakim kılınmasıdır.²¹ Bunların başarılması için inanç ve amelin salih olması gerekir.²² İnsanlık farklı kabile ve ırklara ayrılmış olması tanışma ve yardımlaşma içindir.²³ Buradan hareketle inanan ve gereği gibi hareket eden mümin yapacağı işlerle ilgili yetki ve liyakatli kişilerle istişareye de önem vermek suretiyle iyiyi kötüden ayırt edip, doğru karar verebilir.

İnanan tehlikelerden iman ve istişare ile korunabilir.²⁴ İnsan kibirli ve sabırsız olabilir. Verilen nimetlerin imtihan gereği olduğunu unutup kötülük yapabilir. Oysa yaptığı iyilikte kötülükte kendisine döner.²⁵ Müspet ve menfi duyguları ihtiva eden insan iki hayat tarzından birini seçme özelliğine sahiptir. Birincisi Yaratıcısına karşı kulluk, diğeri dünyaya aşırı meylederek insan ve cin şeytanlarına uymasıdır.²⁶

İstişare doğru karar verme ve doğru neticeye ulaşmada yardımcı olur. Hz. Peygambere hitaben işlerinize istişare edin emri önemlidir.²⁷ Böylelikle Yüce Allah'ın idareci konumundaki insanlardan istediği adalet, sulh ve barışı sağlayarak mutlu olmalarını sağlamaktır. İstişare ve adaletin olmadığı yerde huzur olamaz. İlahi vahye göre istişare insanın iman kapsamına giren esasları kabul edip, fitrata uygun amel işlemesine bağlıdır. Bu vesileyle iman, salih amel, akıl ve ilmi kullanarak Allah'ın istediği işleri yapmış olur. Yaratıcı insana asli görevi ile ilgili şu hatırlatmalarda bulunur:

¹¹Necmettin Bardakçı, "Mevlana'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kamil İnsan Olma", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 50 (2008), 2-3.

¹² Ragıp b. Muhammed el-İsfehâni, *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'ân*, (İstanbul: y.y., 1986), 34; Cemaluddin Muhammed İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: y.y., 1955), VI/10-17.

¹³ Âl-i İmran, 3/59; Mü'minûn, 23/12; Rahman, 55/4.

¹⁴ İsrâ, 17/70.

¹⁵ Tin, 95/4. "Ahsen-i takvîm" ifadesi, "Andolsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık" âyetinde geçmektedir. Yaratılanların en güzeli oluşu, Kendinin yaratıp ruhundan üflemesi Kur'an ve sünnette zikredilir. (bk. Sâd 38/72) (Buhârî, "Ezân", 11; Müslim, "Birr", 32)

¹⁶ Bk. Sad, 38/71-72; Mü'minûn, 23/12-14.

¹⁷ Ahzâp, 33/72; Fâtır, 35/32

¹⁸ Şems, 91/8.

¹⁹ Hud, 11/112.

²⁰ Saf 61/2.

²¹ Tevbe, 9/33.

²² Bk Nahl, 16/90.

²³ Hucûrat 49/13.

²⁴ Bakara, 2/9.

²⁵ Fâtır, 35/43; Fetih, 48/10.

²⁶ En'âm 6/112 "Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler söylerler. Rabbin dileseydi onu da yapamazlardı. Artık onları uydurduklarıyla baş başa bırak."

²⁷ Bk. Âl-i İmran, 3/159 krş. Şura, 42/38.

Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.”²⁸ “İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini iştirir ve görür kıldık. Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.”²⁹

İdareci Allah ve Peygamber sevgisini her şeyin üzerinde tutmak durumundadır. Asıl hedefi kendisini ve Yaratıcısını bilerek dünyada ihsan, kalbi selim, marifet ve hayırda yarış³⁰ ahirette Hz. Peygambere komşu olmalıdır. Bunun için ayetlerden sonra sünnete uyması önem taşır. Örneğin Hz. Peygamber yıllardır savaşan Evs ve Hazrec kabilelerini kardeş yapmıştır. Burada alınması gereken önemli dersler vardır. O, tebliğ ve temsili uygulamasıyla düşmanları kardeş yapmıştır.

İdarecinin hedefi dünya ve ahireti kazanmadır. İhlaslı bir iman ile idareciliğin kurallarını yerine getiren, salih amel sahibi olanlar Hz. Peygamber'e komşu olacaklardır.³¹ Mü'min, Hz. Peygamberin idare ettiği gibi idareci ve yaşadığı gibi amel etmesi gerekir. Bu durumda olanlar şöyle tanıtılır. *“Onları ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.”*³²

Din, akıl ve ilmin esası Allah'a dayanır. İnsanlara bilmediğini öğreten Yaratıcıdır.³³ Vahiyle uyum halinde olan akıl ve ilim vahyin isabetli anlaşılmasına yardımcı olur. Yaratıcı ilahi mesajda şüphe olmadığını,³⁴ benzerinin meydana getirilemeyeceğini,³⁵ kelimelerini değiştirebilecek kimsenin olmadığını³⁶ ifade ederek Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın gönderiliş sebebini şöyle açıklar:

Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.”³⁷ “Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.”³⁸

Ayetlerin anlamlarına dikkat edilirse, son nebinin görevi vahyi öğretip tebliğ etmek, insanları şeytan ve nefisten sakındırmak, ihtilafa düştükleri şeyleri açıklamak ve bunların çözüm yollarını göstermek olduğu anlaşılır. Hz. Peygambere uyulmadan Allah'ın istediği gibi idareci olunamaz. O insanların sıkıntılarını gidermek mutlu olmalarını sağlamak için gönderilmiştir.³⁹

İnsanlar inançlarına göre isimlendirilir. Müslüman-kafir, Ehl-i Kitap-müşrik; mü'min-münafık vs. Yüce Allah insanların fitrat inancına sahip çıkmalarını ister. İnanan idareciye de bunları idare etmek için yaratılmıştan

²⁸ Araf, 7/172.

²⁹ İnsan, 76/1-3.

³⁰ Nahl, 16/90; Şuara, 28/89; Fâtır, 35/32; Fussilet, 41/35.

³¹ Zuhruf, 43/36-38.

³² Nur, 24/37.

³³ Bk. Bakara, 2/30-31.

³⁴ Bakara, 2/2.

³⁵ Bakara, 2/23-24.

³⁶ Kehf, 18/27.

³⁷ Âl-i İmran, 3/164 Krş. Bakara, 2/151.

³⁸ Nahl, 16/64.

³⁹ Bk.Araf 7/157.

sahip oldukları inanca sahip çıkmalarını, inananların da Hz. Peygamber'i örnek almaları istenir. Yüce Allah şöyle buyurur:

Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara boyun eğme..."⁴⁰ "Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resulüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler. Kim Allah'ı, Resûlünü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır."⁴¹

Ayetlerden gerçek dostun Allah, Hz. Peygamber ve namaz kılan, zekat veren ruku edenlerin olduğu belirtildikten sonra 56. ayette başarmanın anahtarını vermiş olur. Bu ayet dost ve düşmanı tanıtmaya açısından önemlidir. Mü'minler kendi aralarında olduğu gibi diğer din sahiplerine de idareciliğin kurallarını uygulamaları gerekir. Onlardan korunmak için maddi ve manevi açıdan kuvvetli olunması,⁴² sırların korunması gerekir.⁴³

İdarecilikte istişare öncelikle İslam kardeşleriyle yapılır. Kur'an'da kardeşliği ifade eden "ehun" kelimesinin iki çoğulu bulunur.⁴⁴ a) Hucurat suresindeki "Müminler ancak kardeştir." ayetinde ifade edilen "ihvetün/ إِخْوَةٌ"⁴⁵ kelimesi. Bu kardeşlik İslam kardeşliğidir. Her şeyin üzerinde tutulması gerekir. Allah, Peygamber ve inananların oluşturduğu kardeşliktir. b) Tevbe Suresinde yer alan "ihvân/ إِخْوَانٌ" kelimesi. Burada ifade edilen kardeşlik ırk, nesep, cemaat ve menfaat üzerine kurulmak istenen kardeşliktir. Yüce Allah insanın babası ve akrabası da olsa böyle kardeşliği uygun bulmamakta, olması gerekenleri Tevbe 23 ve 24 ayetlerde hatırlatmaktadır.

İnanan idareci yaratılıştan elde edilen temel haklara saygı göstermesi, Allah'ın yaratılanlara yaklaşımını ve Hz. Peygamberin davranışlarını örnek alarak asrımızın belası olan ırkını, kabilesini, cemaatini memnun etmeyi ötelemesi gerekir. Yüce Allah'ın idareciden istediği sulh ve barışı temin etmek için çalışması ve temsil ve tebliği doğru yapmasıdır. Diğer guruplara karşı temsili vahye göre yaparak Müslüman olmaları için çalışır. İslam'a ve inananlara saldırmayan, din ve temel haklara saygı gösterenlere karşı daha güzeliyle karşılık verir. Yaratıcı inkâr edenlerin hile ve tuzaklarını açık bir şekilde haber verirken,⁴⁶ tehlikelerden korumak için yapılması gerekenleri belirtir.⁴⁷ Bu araştırmada amaç istişarenin önemini ortaya koymak, hedef ise inananların dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmada yardımcı olmaktır.

2. Kur'an'da İstişarenin Önemi

2.1. Kur'an-ı Kerim'de İstişare

Kur'an'da İstişare, danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip yönlendirme anlamındaki şûrâdır. Şûra ile aynı kökten gelen (şevr) kelimesinin, bir şeyi bulunduğu

⁴⁰ Ahzab, 33/1.

⁴¹ Mâide, 5/55-56.

⁴² Enfal, 8/60.

⁴³ Âl-i İmran, 3/118.

⁴⁴ Bk. Muhammed b. Ömer ez-Zemahşeri, Esâsu'l-Belâğa, Beyrut 1979; s.13; Mu'cemu'l Arabi'l Esâsî, Heyet, Alesco 1989, s.77.

⁴⁵ Hucurat,49/10.

⁴⁶ Bakara, 2/8-9, 2/120, Âl-i İmran, 3/118; Maide, 57-63; Enfal, 8/73, Mücadele, 58/20-22; Mümtehne, 60/13.

⁴⁷ Bk. Mümtehne, 60/8-9.

yerden alma ve açığa çıkarıp görünür hale getirme manasına gelir. Kişinin isabetli karara varabilmesi için bilgi sahipleriyle istişare ederek doğru karar vermesi demektir. Şûranın terim anlamıyla kök anlamı arasında semantik ilişkinin bulunduğu söylenebilir. Meşveret, meşûre, müşâverre, istişâre ve teşâvür de şûra ile aynı anlama gelir.⁴⁸ Şûra kelimesi ayrıca, üzerinde ortaklaşa görüş beyan edilen iş mânasına geldiği gibi, işlerini istişare ile yaparlar, görüşlerini bildiren istişare sahibidirler manasına da gelir.⁴⁹ Dikkat edilirse bu prensipler idarecilerin doğru karar vermede uyması gereken prensiplerdir.⁵⁰ Bu durumda olan idarecilerin yanılması mümkün değildir.

İstişâre eden kişi arıya benzer. Arı bal yapmak için çeşitli bitkilerden faydalanır. Sonucunda güzel besin elde eder. İdareci de çeşitli görüşlere başvurmak suretiyle doğruyu elde eder ve sağlıklı görüşe ulaşır. İstişâre, kişinin kendisini ilgilendiren konularda bir başkasının görüşüne başvurması veya idârecilerin ümmetin durumunu ilgilendiren konularda müşâverrede bulunması şeklinde iki cepheden ele alınabilir. Birincisi istişâre sünnettir.⁵¹ İkincisi ise idari konularda farklı görüşler olmakla birlikte bütün mezhepler ve idârecilerin ümmetin durumunu ilgilendiren konularda fikir birliğinde olmalarıdır. Bu kanaate "*İşleri aralarındaki danışma ile yürür.*"⁵² ve "*Yapacağın işler konusunda onlarla istişare et!*"⁵³ ayetlerini delil gösterirler.⁵⁴ Şura Suresinde şu hususlara dikkat çekilir. a) Dünya ve ahiret nimetlerinin hatırlatılması, b) Fuhuş ve büyük günahattan sakınma, c) Namaz ve zekâtın önemi, d) Zulmü önleme hakkı ve karşılığı kadar ceza verilme izni. e) Affı tercih etmenin önemi.⁵⁵ Bu kurallar sureye şura isminin verilmesine sebep olmuştur.⁵⁶

Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e bir konuda karar vermeden önce arkadaşlarıyla istişare etmesini kararını verince Allah'a güvenmesini "danış" kelimesiyle ifade etmektedir.⁵⁷ Allah'ın yardımını kulun üzerine düşeni yapmasıyla olur. Sebep yerine getirilmeden tevekkül olmaz.⁵⁸ Ayette ifade edilen "danış" emri, bütün ümmeti, özellikle yöneticileri ilgilendirir. Âlimler arasındaki ağırlıklı görüş şûranın karar alma yöntemi olmasıdır. Diğer Taraftan şura kelimesi zikredilmeden danışmanın önemine dikkat çekildiği gözlenir. Mesela Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hârun'un kendisine yardımcı yapılması ve işine ortak edilmesi yönündeki duası,⁵⁹ devlet başkanının kendisiyle istişare edeceği "tefvîz veziri" tayininin meşruiyetini dikkat çekmektedir.⁶⁰ Kur'ân-ı Kerim'de öncelikle Hz.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, IV/434-437; Seyyid Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, (Beyrut: y.y., 1988), III/318-320; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: y.y., 1979), II/1213; Talip Türkan, "Şûra", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sura> (05.10.2021).

⁴⁹ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXVII/177. Şura tarihi ile ilgili bk. Abdullah Turhan, "*Cahiliyyeden Kur'an'a Yönetim Kavramlarının Semantiği*", Dr. Tezi Konya 2019. S. 207.

⁵⁰ Şura, 42/36-41

⁵¹ Nevevî, *Şerhu'l Müslim*, Kahire 1930, IV, 76.

⁵² Şura, 42/38.

⁵³ Âl-i İmran 3/159

⁵⁴ Konuyla ilgili bk; Abdullah Turhan, "Kur'an'da Yönetim Kavramları Ve İlkeleri", YI Tezi, 2010, s.50.

⁵⁵ Şura, 42/36-41.

⁵⁶ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Saffetü't-Tefâsir*, (İst. 2003) V/411; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/30.

⁵⁷ Ayette zikredilen "şâvir" kelimesi, müşavere mastarından türemiş bir emirdir. Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), I/700-704.

⁵⁸ Mustafa Çağrı, "Tevekkül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islam.ansiklopedisi.org.tr/tevekkul#1> (05.10.2021).

⁵⁹ Tâhâ, 20/29-32.

⁶⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 30, 33.

Süleyman zamanında Sebe Kraliçesi Belkıs'ın Hz. Süleyman'ın gönderdiği mektuba cevap vermek için komutanlarıyla istişare ettiği dikkat çekicidir.⁶¹

2.2. Hadislerde İstişare

Hadislerde şûra, meşveret, meşûre, istişare ve teşâvür gibi kelimeler zikredilir.⁶² Şûra, kişisel ve toplumsal düzeyde her iş bakımından doğru karar almanın gerekli bir yöntemi diye tanımlanmıştır.⁶³ Hz. Peygamber şûrayı emrettiği gibi kendisinin de genel ya da, özel işlerde ashabı ile görüş alışverişinde bulunduğu bilinir. Nitekim Resûl-i Ekrem, ilk müslüman toplumun var olma mücadelesinde belirleyici durumdaki her kararı ashabı ile istişare ederek almıştır. Bunlar arasında Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının çeşitli aşamaları, Bey'atürrıdvân ve Hudeybiye antlaşması örnek verilir. Hicretin 3. yılında (625) Kureys'in savaşmak için Medine'ye yöneldiği öğrenilince kendileri, Medine'de kalıp savunma yapılması kanaatinde olmasına rağmen müşriklerin şehir dışında karşılanmasını daha yerinde bulan çoğunluğun görüşüne uymuş ve savaş Uhud'da gerçekleşmiştir.⁶⁴ Hudeybiye'de yapılan antlaşma sebebiyle hayal kırıklığı ve büyük üzüntü yaşayan sahâbîlerin Resûlullah'ın üç defa emretmesine rağmen kurbanlarını kesip tıraş olmayışları üzerine eşi Ümmü Seleme ile konuşup tavsiyesine uyması da belirtilmesi gereken bir örnektir.⁶⁵ Mescide minber inşa edilmesi⁶⁶ ve insanların namaza hangi usulle çağrılacağı⁶⁷ gibi ibadetle ilgili bazı konularda da ashabı ile istişare eden Resûl-i Ekrem'in İfk olayında Hz. Ali ve Üsâme b. Zeyd'i çağırıp onların fikirlerini alması da istişare verdiği önemi gösterir.⁶⁸ Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber kadar istişareye önem veren bir kimse görmediğini söylemiştir.⁶⁹

Hz. Peygamber istişâreye teşvik etmiş; kendisi de Bedir'de Ebû Sufyân'ın geldiğini haber alınca ne gibi tedbir alınacağı konusunda ensarla görüşmüştür. Diğer taraftan Hendek Gazvelerinde, Hudeybiye'de, Taif Seferinde, İfk hadisesinde, ezan konusunda olduğu gibi birçok mevzuda ashabıyla istişâre etmiştir. İbn Teymiyye "İdareciler istişâreden muaf olamazlar. Çünkü Allah istişareyi peygamberine emretmiştir." demektedir.⁷⁰ Bunun yanı sıra sahabe ve özellikle Hulefâ-i râşidîn istişâreye büyük önem vermişler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer istişâre etmek üzere Hz. Osman, Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve diğer ashab'tan oluşan birer istişare heyeti oluşturduğu bilinir.⁷¹ İslâm devleti istişâre esası üzerine kurulmuştur.⁷² İstişareye tarafsız

⁶¹ Neml, 27/29-33; Vâkıbî, I/209-214.

⁶² Wensinck, *el-Mu'cem*, "şvr" md.

⁶³ İbn Ebû Şeybe, V, 221, 298; Tirmizî, "Fiten", 78; Aclûnî, II, 242.

⁶⁴ İbn Hişâm, III, 67-68).

⁶⁵ Buhârî, *Şürûh*, 15.

⁶⁶ İbn Mâce, "*İkâmetü's-salât*", 199.

⁶⁷ İbn Hişâm, Abdu'l-Melik, *es-Siratu'n-Nebeviyye*, (I-IV) Beyrut 1971, III, 154-156.

⁶⁸ Buhârî, *Şehâdât*, 15.

⁶⁹ Tirmizî, *Cihâd*, 35.

⁷⁰ <https://samil.ihya.org/ansiklopedi/istisare.html>; İbn Teymiyye, "*es-Siyâsetü's Şer'iyye*", *Mecmû'u Fetâva*, (Riyad: y.y., 1381-1386), XXVIII/386, 387; Hemmâm Abdurrahîm Sa'd, "*Arzu'l Ehâdisi'n-Nebeviyye el-Müteallike bi's-Şûra*" *es-Şûra fi'l-İslâm*, (Amman: y.y., 1989), 1, 85-107.

⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), (Beyrut: y.y., 1388/1968), II/350-352; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Haydarâbâd: y.y., 1355), X/114-115; Müttakî el-Hindi, *Kenzu'l-Ummâl*, (Beyrut: y.y., 1405/1985), V/627.

⁷² Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fi usûli'l fikh*, (Bağdad: y.y., 1405/1985), 358; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, (trc. S. Tuğ), (İstanbul: y.y., 1980), II/942.

riayet eden idareci başarılı olur. Samimi bir şekilde istişare edene Yüce Allah yardım eder.⁷³ Bu özelliğiyle İslam idaresi bir şahsın diktatörlüğüne dayanan "otokrasi"den; kendisinde ilâhî bir sıfat olduğu iddiasıyla ortaya çıkan kişiye dayanan "teokrasi"den; azınlık sınıfının hâkimiyetine dayanan "oligarşi"den; kişilerin heva ve heveslerine göre idare ettiği "demagoji"den ayrılır.⁷⁴

Hulefâyi Râşidîn döneminde halife seçimi, vali tayini ve savaşa karar verilmesi gibi kurallarda bilinen prensipler, kişiye ya da olaya göre karara bağlanması gereken işlerle Kitap ve sünnette hükmü bulunmayan toplumsal sorunların çözümünde Resûlullah'ı takip ederek şûra yöntemine uygun davrandığı bilinir. Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesi, dinden dönen ve zekât vermeyi reddeden kabile ve topluluklara savaş açılması, Kur'an'ın cem'i, Hz. Ömer'in halife olarak belirlenmesi, Ebû Bekir döneminde istişareye önem verildiğini gösterir. Sahâbe dönemi icmâ örneklerinin ortaya çıkışında ve klasik icmâ teorisinin meydana gelişinde Hz. Ömer'in şûraya dayalı yönetim anlayışının ve bu usulle gerçekleştirdiği yasal düzenlemelerin etkili olduğu bilinir. Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifenin seçimi için oluşturduğu altı kişilik heyet İslâm tarihinde "ehlü's-şûrâ" diye anılmış, bu heyetin seçilmesi ve çalışma şekli "emrû's-şûrâ" adıyla anılır olmuştur. Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'nin hilâfetinde de şûraya ilke düzeyinde bağlı kalındığı söylenebilir. Meselâ Abdullah b. Sa'd, İfrîkiye'nin fethi için kendisine mektup yazınca Hz. Osman yanında bulunan ashabın ileri gelenlerine konuyu danışmış, 30/650 yılında Kur'an'ın farklı şekillerde okunmasını ve tahrifini önlemek için Hz. Hafsa annemizin yanında bulunan nüshadan istinsah edilip bazı beldelere gönderilmesi meselesini ashabın önde gelenlerini bir araya getirip karara bağlamıştır. Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine hilâfeti kabule zorlanan Hz. Ali, bu işin şûranın görevi olduğunu söylemesine rağmen daha kötü hadiseleri önlemek için görevi kabul etmek durumunda kalmış, o da zaman zaman önemli kararların alınmasında ashabtan yanında bulunanlara ve ileri gelenlere danışmıştır.⁷⁵

Şûra kelimesinin fıkhîta kamu hukukunu ilgilendiren meselelerde danışma anlamında yaygın biçimde kullanıldığı bilinir. Ahkâm âyetlerinin tefsiriyle ilgili bazı kaynaklarda yer alan tanımlar ise daha çok kelimenin sözlük anlamını açıklamaya yöneliktir ve şûranın çeşitleri, hükmü, konusu, alınacak kararın bağlayıcı olup olmadığı ve usulü gibi unsurlar işlenmektedir.⁷⁶ Mâlikîler dini konularda ve İslâm devletinin yönetimi ile ilgili mevzularda idarecilerin istişârede bulunmalarının vacip olduğu görüşündedirler.⁷⁷ İmam Şafîî istişâreyi nedbe hamletmiş, ancak daha sonraki Şafîî fukahası ayetin vücut ifade ettiği görüşünü benimsemiştir.⁷⁸ Bu konuda Hanefilere nispet edilen bir görüş bulunmamakla birlikte, Cessâs'ın (370/980) Şûrâ 42/38. ayetinin tefsirinde istişârenin iman ve namaz kılmakla birlikte ele alınması görüşünü destekler niteliktedir.⁷⁹

İslâm tarihi boyunca müslümanlar tarafından kurulan devletlerde hükümdara danışmanlık yapan çeşitli kurul ve kurumlar oluşturularak meşveret usulü işletilmeye çalışılmakla birlikte

⁷³ Rum, 30/47.

⁷⁴ İzzüddin et-Temîmî, *eş-Şûrâ beyne'l-esâle ve'l-muâsıra*, (Amman: y.y., 1405/1985), 27-28.

⁷⁵ Konuyla ilgili bk. H. Bayram Öztürk, "Kur'an'da İstişare", Yüksek Lis. Tezi, İstanbul 1996; s. 107-125.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX/54.

⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, (Kahire: y.y., 1966-67), IV/249-250; M. Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: y.y., 1984), IV/148.

⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX/76; Nevevi, a.g.e., IV, 76.

⁷⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut, ts., V/ 263.

şûranın genellikle yönetim merkezlerinde bulunan kimselerin katılımıyla sınırlı kaldığı bilinir. Özellikle Emevîler'le başlayan süreçte şûranın toplumun önde gelenleri, yöneticiler ve ordu kumandanları ile ilim adamlarından meydana gelen üç sınıfın temsilcileriyle birlikte ya da ayrı, genel ya da özel biçimde gerçekleştirilmiştir. Ömer b. Abdülazîz döneminde ise şûrada sadece ulema ve fukahanın bulunduğu bilinir. Halife Medine valiliğine başladığında buranın fakihlerinden on kişiyi davet etmiş ve işleri onların fikirlerine göre yapacağını söylemiştir. Diğer Emevî valileri de istişare heyeti oluşturmuşlardı. Mervân b. Hakem, Medine valisi tayin edildiğinde buradaki aşıpla istişare etmiş ve onların ittifak ettikleri kararları uygulamıştır.⁸⁰ Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un istişareden sonra hükmedeceğini ifade etmesi,⁸¹ Abbâsîler zamanında da şûra fikrinin korunduğunu göstermektedir. Fâtih Sultan Mehmed döneminde Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî gibi meclislerin var olduğu bilinir.⁸²

3. İdarecinin İnanç ve Ameli

Asıl hâkim ve idareci Yüce Allah'tır. Her şey O'nun idaresindedir. Mevla'nın emirlerini en güzel uygulayanlar peygamberlerdir. Yeryüzünde huzur ve barışın sağlanması için peygamberlerin öncülüğünde bu görev inananlara verilmiştir. İnananlar Hz. Peygamberi örnek alarak ihlaslı bir inanç, salih amel, tebliğ-temsîl uyumu ile bu görevi yapmaları gerekir. Makalede üzerinde durulan idareci inanan ve yaptığının hesabı kendisinden sorulacağını şuurlunda olan idarecidir.

3.1. İhlas Sahibi Olmak

İslam'a göre iyi bir idareci olmanın temel prensibi gereği gibi inanma, uygulama ve temsil etmeye bağlıdır. İman güvenme, kalple tasdik, Hz. Peygamberin uyguladığı gibi amel etmedir. Terim olarak Allah'tan başka îlâh olmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna, meleklerle, kitaplara, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmadır.⁸³ Mü'minler içinde kendine zulmeden,⁸⁴ makam ve şöhreti düşünenden istenilen idareci olamaz.⁸⁵ İnanan idareci verilen görevi Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'in rızasını kazanmak için kullanır. İdare edilenlerde İslam'a uyan emirlerde idarecilerin emirlerine uyar ve onlara hayırlı işlerde yardımcı olur. Yanlışlarını da nezaket kuralları içinde hayırlatır.⁸⁶

İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini ve malını feda eder. Allah da kullarına şefkatlidir."⁸⁷ "Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar. Çünkü (o günde) Allah, onları yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırarak ve lütfundan onlara fazlasıyla verecektir. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır."⁸⁸

⁸⁰ <https://samil.ihya.org/ansiklopedi/istisare.html>

⁸¹ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük, (I-X)*, MuhammedEbu'l-Fadl Beyrut 1967; III, 273.

⁸² <https://samil.ihya.org/ansiklopedi/istisare.html>

⁸³ Buhârî, *iman*, 37; Müslim, *İman*, 1, 5, 7; Ebû Dâvud, *Sünne*, 15.

⁸⁴ Fatır, 35/32;43; Fetih, 10; Meryem, 19/71-72.

⁸⁵ Hud, 11/15-16.Taha, 20/131.

⁸⁶ Bk. Nisa, 4/59; Mâide, 5/2

⁸⁷ Bakara, 2/207.

⁸⁸ Nur, 25/37-38.

Yüce Allah ve Hz. peygamberin sevdiği idarecinin özellikleri iman esaslarını ihlâslı şekilde yerine getiren salih amel sahibi Allah'ın halifesi konumunda olanlardır. Müfessirler arasında yeryüzünde Allah'ın halifesi ifadesini kâmil insanla açıklayanlar bulunur.⁸⁹ İlahi vahye göre doğru bir inanca ve o inancın güzel hasletlerine sahip olmak gerçek idarecinin özelliğidir. Salih amel bütün azalarını ihsan ölçüsünde Yaraticı'nın memnun olduğu yararlı, iyi ve güzel iş demektir.⁹⁰ İtimat, güven ve hasenat kelimeleriyle ameller belirtilir. Adil, doğru, dürüst Yaraticı tarafından sevilen kulun konumunu ortaya koyabilmek için söz konusu güzel hasletlere sahip olunması arzulanır.⁹¹

Yüce Allah iyi mü'minin amelini amel ve salah kelimeleri kullanmıştır. Bu durum Ra'd Suresi 19-23. ayetler arasında açıklanır.

Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır. Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir. Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır.⁹²

*"(O yurt) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır.*⁹³ Buna göre dürüst idareci inandığını salih amel kapsamına girecek şekilde yakmak durumundadır.⁹⁴ Bunun güzel ifadesi ihsan hadisinde Allah'ı görüyor gibi yaşama olarak ifade edilir.⁹⁵ Yüce Allah bu durumda olanlar için şöyle buyurur. *"Her kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir."*⁹⁶

İnanan idareci kendisine yapılmasını istemediğini başkasına yapamaz. Konuyla ilgili şöyle buyrulur. *"... Her kim bir dostuma düşmanlık ederse, ben ona karşı harp ilan ederim. Kulum, kendisine emrettiğim farzlardan, hence daha sevimli herhangi bir şeyle bana yakınlık sağlayamaz. Kulum bana (farzlara ilaveten işlediği) nafile ibadetlerle durmadan yaklaşır; nihayet ben onu severim. Kulumu sevince de (adeta) ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden ne isterse, onu mutlaka veririm, bana sığınırsa onu korurum."*⁹⁷ Tirmizi bu hadisi şerifi Allah dostları için örnek olarak verir. Nebi, veli ve mümin idareciler inananların dostudur. Doğru inanır doğru yaşarlar. Gereği gibi inanıp salih amel işlerler kâmil insanlardır.⁹⁸

3.2. Salih Amel Sahibi Olmak

Kur'ân-ı Kerim'e göre cennete girecek idarecinin salih amel sahibi olması gerekir. Doğru amel marifetullah, nefsin tezkiyesi ve amelin salih olmasına bağlıdır. Kulun kendini ve Allah'ı bilmesi,

⁸⁹ Râzî, *Mefâtühu'l-Gayb*, 1/381; Bursavî, *Rûhu'l-Beyân*, 1/64.

⁹⁰ Süleyman Uludağ, "Amel", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amel#1> (05.10.2021).

⁹¹ Güzel hasletler; salih amel, hayırda yarışma, zü haz, kalbi selim, ihsan ve halife.

⁹² Rad, 13/20-22.

⁹³ Ra'd, 13/23. Krş. Nur 24/32.

⁹⁴ Bk. Bakara 1-5, Nisa 136, Enfal 2-4, Mü'minin 1-11; Furkan, 63-79, Mearic 23-34.

⁹⁵ İhsan hadisi için bkz: Buhari, *İman*, 37; Müslim, *İman*, 1.

⁹⁶ Nur, 25/52

⁹⁷ Buhari, *Rikak*, 38.

⁹⁸ Tirmizi, *Hatmu'l-Evliya*, s.112-113

nefsini kötülüklerden arındırması neticesinde işler doğru ve adil (salih amel) olur. Bu durumda olan kişinin azalarından kötülük oluşmaz. Yaptığı vahye uygun olur. İdaresi altında olanlar ondan memnun olur. Yüce Allah şöyle buyurur: “...yaptığınız işi güzel yapın. Allah işini güzel yapanları sever.”⁹⁹ “İman edip de dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar bilmelidir ki, biz güzel iş yapanların ecrini asla zayi etmeyiz.”¹⁰⁰ Hz. Peygamber de ayetleri şöyle açıklar. “Yüce Allah birinizin yaptığı işi en iyi şekilde yapmasından memnun olur.”¹⁰¹

Yaratıcı Kur’ân’da işlerini doğru ve güzel yaptıkları için peygamberlere¹⁰² ve mü’minlere¹⁰³ sâlih ismini vermiştir. Salih iyi olmak, düzeltmek, düzgün olmak, namaza çağırmak, ıslah etmek gibi güzelliikleri ifade eder.¹⁰⁴ Muhtaçlara iyilik, yardım, Allah yolunda cihâd, zulme ve zâlimlere karşı mücâdele, hak, adalet, doğruluk, emânet ve takva üzerinde yardımlaşmak, helâl kazanmak, ailesine, akrabasına ve toplumuna karşı görevlerini yerine getirmek, insanlara karşı güzel davranmak sâlih amel kapsamına girer. Salih amel cennete, kötü amel cehenneme götürür.¹⁰⁵ İdarecinin etrafında iki sınıf insan bulunur: a) Doğruyu söyleyip Allah rızası için yardımcı olmak isteyenler. b) Dünya çıkarımı düşünerek isabet buyurdun diyenler. Bu inceliği seçebilen idareci olur. Amel, iş, çapa, fiil, çalışma gibi anlamlarına ilaveten, niyete bağlı olarak yapılan bilinçli işlere denir.¹⁰⁶ Kur’ân’da insanlar amellerinin durumuna göre karşılık göreceği ifade edilir.¹⁰⁷ İdareci de dünyadaki ameline göre ahirette karşılık görecektir. Yüce Allah kulunu dünyaya gönderiliş sebebinin şöyle belirtir. “Hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O’dur.”¹⁰⁸ “Kim Allah’a ve Resûl’e itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddîkler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır! Bu lütf Allah’tandır. Bilen olarak Allah yeter.”¹⁰⁹

3.3. Kalbî Selim Sahibi Olmak

Selim, selamette ve emniyette olup, kurtulmak demektir.¹¹⁰ Şirkten arınmış, kalbi temiz olarak Allah’a gelen kişi demektir.¹¹¹ Müfredat müellifi kalbi selimi, iç ve dış düşmanlardan korunma,¹¹² Muhammed Esed ise Allah’ın huzuruna kötülükten korunmuş bir kalple gelme olarak tanımlar.¹¹³ Kur’ân-ı Kerim’de dört farklı anlamda kullanıldığı gözlenir. a) İhlas, “Çünkü Rabbi ona: Müslüman ol, demiş, o da: Alemlerin Rabbine boyun eğdim, demişti.”¹¹⁴ b) ikrar; ““Bedeviler “İnandık” dediler. De ki:

⁹⁹ Bakara, 2/195.

¹⁰⁰ Kehf, 18/30.

¹⁰¹ Beyhakî, Şüâbü’l-îman, 4/334.

¹⁰² Bakara, 2/72, 130.

¹⁰³ Âl-i İmran, 3/114.

¹⁰⁴ Râgıp, Müfredat, 419-420; el-Mucemu’l-Arabîl Esasî, Heyet, Alesco 1989, s. 744. Müncidü’t-Tullâp, Heyet, Beyrut 1956, 410.

¹⁰⁵ Salih sözlükte iyi ve yarlı olanlar anlamında olup, zikredilmeyen “amel” kelimesinin sıfatıdır. Bk: Muhammed Hüseyin Tabatabâî, el-Mi’zân fî tefsîru’l-Kur’an, (Beyrut: y.y., 1991), XIII/347.

¹⁰⁶ Ragıb el-İsfehânî, Müfredat, İstanbul 1986, S. 348.

¹⁰⁷ Kehf, 18/7; Tur, 53/39-40; Mülk, 67/2.

¹⁰⁸ Mülk, 67/2. Bk. Ragıp, Müfredat, 519.

¹⁰⁹ Nisa, 4/69-70.

¹¹⁰ Heyet, Mu’cemu’l-Arabîl-Esâsî, Alacso 1989, s. 637-638.

¹¹¹ Şuara, 27/89; Saffat, 37/84; Heyet, Mevsûâtü Kurânîyyetü’l-Meysera, Lübnan 2002, s.372, 450.

¹¹² Râgıb, Müfredat, s.350.

¹¹³ Muhammed Esad, Kur’an Mesajı, II/749.

¹¹⁴ Bakara, 2/131.

Siz iman etmediniz, ama "Boyun eğdik" deyin..."¹¹⁵ c) Sulh, "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir."¹¹⁶ ve d) Şeriat. "Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır."¹¹⁷ Verilen dört anlama dikkat edilirse hepsinin anlamı bir noktada toplanır. O da Allah ve O'nun gönderdiklerine temiz bir kalple inanarak amel etmedir.¹¹⁸

"O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).(O gün) cennet, takvâ sahiplerine yaklaştırılır."¹¹⁹

Kalbi temiz, şirkten ve günahlardan arınmış kişi annesinden doğmuş gibidir. Böyle idareci Allah'ın sevgilisidir. Yüce Allah bu terimi hiç kötülük düşünmeyen Hz. İbrahim için kullanır.¹²⁰ Bu durumda olanlar yaratılanlara tebliğ ve hizmeti düşünür. Hedefi Allah'ın rızasıdır. İşini en adil şekilde yerine getirmeye çalışır. Maiyetinde olanların hak ve hukukunu gözetir. Haksızlık yapmaz, kırmaz, gurur ve kibirden uzak durur. Kalbi selim, doğru, dürüst ve kusursuz Allah'ın sevdiği bir kalp sahibidir.¹²¹

3.4. Hayırda Yarışmak

Hayırda yarışma Yüce Allah'ın sevdiği ve teşvik ettiği bir fiildir. Yaratıcı Fatır suresi 32 ayette hayırda yarışandan memnun olduğunu belirtir. Hayırda yarışan kamil idarecinin ilk özelliği, azalarını kontrol altında tutarak sağlam bir teslimiyeti ifade etmesidir. İdarecilik hayırda yarışma ve insanlığa hizmettir. Söz konusu hizmetle Allah ve Peygamberin sevgisini ve dostluğunu ispatlamış olur.¹²² Yüce Allah dostunu şöyle tanıtır. "Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur"¹²³ buyurulmuştur. Ayette inananlar üçe ayrılır. a) Kendine zulmeden. Bu durumda olan idareci gereği gibi yaşamaz ve kendisine verilen emaneti istenilen ölçüde yerine getirmeyerek günah işlemiş ve cehenneme girecek işleri yapmakla kendine zulmetmiş olur. b) Hata ve isabet eden. Sevabı günahından fazla olarak hesap verdikten sonra cennete gidenleri ifade eder. c) Hayırda yarışan idareci. Nefsin fazileti, ruhun kuvvetliliği ve Allah'ın rızası doğrultusunda çalışır. Böylelikle Allah ve Peygamberin rızasını kazanmış olur.¹²⁴ Kur'ân'da yer alan üç ayet görevini yapmayarak zulmeden idareci konusunda uyarıda bulunur. *Nekes*; verdiği sözü yerine getirmeyenlerdir.¹²⁵ Mekk başkasına tuzak kuranlardır. "Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taşıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer."¹²⁶ Bağy;¹²⁷ Zulmeden,

¹¹⁵ Hucurat, 49/14.

¹¹⁶ Enfal, 8/61.

¹¹⁷ Bakara 2/208.

¹¹⁸ Geniş olarak bkz: Damağânî, Kâmus, s. 244.

¹¹⁹ Şuara, 26/88-90.

¹²⁰ Saffet, 37/84

¹²¹ Türkçe Sözlük Ts. 7. Baskı (I-II) II/1032.

¹²² Bakara, 2/257; Mâide, 5/55-56.

¹²³ Fatır, 35/32.

¹²⁴ Bursavî, *Ruhu'l-beyân*, VIII/263; Heyet, *Kurâniyyetü'l-Meysera*, 439.

¹²⁵ Fetih, 50/10.

¹²⁶ Fatır 35/43

¹²⁷ Nah16/90

hak hukuka riayet etmeyen idarecidir. Hz. Peygamber zalim durumuna düşen bir Müslüman için şu ifadeyi kullanır: *“Bir Müslümana eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allah’a eziyet etmiş olur.”*¹²⁸ Yüce Allah’ta inananlar arasında cehenneme gideceklerin zalimler olduğunu belirtir.¹²⁹ Razi’ye göre Meryem 71-72. ayetlerde emrileri yerine getirmeyen ve nefesine yenik düşenler olarak belirtir.¹³⁰ İdareciden istenen hayırda yarışmasıdır. Yaratıcı her dönemde hayırda yarışanları şöyle müjdeler. *“Onlar Allah’a ve ahiret gününe yürekten inanırlar, İyiliği emredip kötülükten sakınırlar, iyi ve hayırlı işlere koşarlar. İşte onlar iyi kimselerdir.”*¹³¹ *“(Dünyada) İmanda ve hayırda başı çektikleri için en önde olurlar, O kimseler Allah’a en yakın olan kimselerdir. Onlar nimetlerle dolu cennetlere yerleştirileceklerdir.”*¹³²

3.5. Tebliğ ve Temsil İlişkisi

İslam’da tebliğ temsil uyumu çok önemlidir. Hz. peygamberin kısa zaman içinde başarılı olması tebliğ ettiğini yaşamış ve en güzel şekilde temsil etmiş olmasıdır. İdarecide yaşantısı ile sözlerinin uyum halinde olması idare ettiği kişilerin güvenini kazanmasını sağlar. Müslüman idareciyi diğer din sahiplerinden ve münafıklardan ayıran özellik tebliğ ve tebliğ uyumudur. Hz. Peygamber söylediğini yapmış, yaptığını söylemiştir. Sözünde duran idareci başarılı olur. Amelsiz sözün etkisi de olamaz. Yüce Allah Peygamber’e ve O’nun ümmetine şöyle buyurur. *“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır.”*²²⁷ Hz. Peygamber de emredilenleri gereği gibi yerine getirmiştir. O, idareciliğin temel taşı olan adalet ve yardımlaşmayı esas almış, her konuda ümmetine örnek olmuş, temel haklara saygı göstermiş, kabile ve ırkçılığı yasaklamış, namazlarını mescitlerde kılmış, zekât ve sadakasını gereği gibi vermiş, zalime karşı çıkarak mazlumun hakkını savunmuş, Kur’an ve sünnete göre hareket edilmesini istemiştir.

3.6. Dünya ve Ahireti Dengelemek

İnanan idareci dünya ve ahiret dengesini iyi sağlayan kişidir. Dünya ve ahiretin hayrını ister,¹³³ istikamet üzere yaşayıp adil olur.¹³⁴ Yüce Allah insanları kulluk için göndermiş,¹³⁵ ölüm ve hayatın imtihan olduğunu belirtmiştir.¹³⁶ Yaptığının İslam’a göre olduğunu bilen idareci ölümü sevgiliye kavuşma olarak görür ve vuslata hazır olur. İnanan için dünya geçicidir. Asıl hayat ahirettedir. Önemli olan güzel bir amalle Allah’a ve Peygambere kavuşmadır. Yüce Yaratıcı şu Hatırlatmada bulunur:

¹²⁸ Gümüşhanavî, *Ramuzü'l-Ehâdis*, s. 395. No. 4

¹²⁹ Meryem, 21/71-72.

¹³⁰ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXII; Fâtır 35/32; Konuyla ilgi geniş bilgi için bkz. DİA İstişare md

¹³¹ Âl-i İmran, 3/114.

¹³² Vâkıâ, 56/10-12.

¹³³ Bk. Bakara, 2/201.

¹³⁴ Bk. Hud, 11/112.

¹³⁵ Zariyat, 51/56.

¹³⁶ Mülk 57/2.

Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı hem de daha süreklidir.

Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takvâ ile dir.”¹³⁷ “Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. (Şüphesiz) Allah'ın hesabı çoktur.”¹³⁸

Allah'a kavuşmaya hazır olan idareci İslam'ın hâkim olması, dünyanın imarı ve sulhu için elinden geleni yapar.¹³⁹ Tercihini hakkın rızası yönünde kullanır. Her konumda Allah'la beraber olur. O'na kavuşacağı anı bekler. Azrail'in gelmesi onun için müjdedir. Sevgiliye kavuşmaya engel teşkil edecek hasletlerden uzak durur. Bu durumda olanlar ahsen olarak isimlendirilir.¹⁴⁰ Onlar kendisine verilen nimetleri verenin rızasında kullanır. Şükrü yerine getirir. İnancının gereğini yaparken hakkın rızası ve kulların menfaatini gözetir.

Vakıa Suresinde inancının gereğini yapanlar için şu müjde verilir. Onlar: “(Dünyada) İmanda ve hayırda başı çektikleri için en önde olurlar, O kimseler Allah'a en yakın olan kimselerdir. Onlar nimetlerle dolu cennetlere yerleştirileceklerdir.”¹⁴¹ Rad suresindeki ayette ise, Allah'ın hidayete erdirdiği ihlas sahibi olanlar Allah'a, peygambere ve Kur'ân'a gönülden inanan samimi kullardır. Kur'ân'ı okumak ve ibadetleri yapmakla kalpleri huzur, ruhları sükûnete erer. Böyle bir inanç bütün azalara yansır.¹⁴² Yaratıcı kullarını fitrat inancıyla göndermiş, fitrat dini üzerine devam etmelerini istemiştir.¹⁴³ Mü'minlerin huzurlu olmaları dünya ve ahireti dengeleyerek,¹⁴⁴ ölüme hazır olmalarına bağlıdır. Böyle olanlar şöyle müjdelenmiştir:

Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!”¹⁴⁵ “...Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Bu söylenenler hep Rabbinden korkanlar içindir.”¹⁴⁶

4. Başarılı İdarecinin Vasıfları

İlahi vahye göre inanan idarecide bir takım vasıfların bulunması gerekmektedir. Bunların olması durumunda Yaratıcı ve Nebinin rızasını kazanarak dünya ve ahirette güzel karşılık bulacağı ahirette Hz. Peygambere komşu olacağı anlaşılmaktadır. Bunların başında gelen adalettir.

4.1. Adalet Sahibi Olmak

İnanan idarecide olması gereken ilk özellik adalettir. Yaratılanlar arasında adalet sayesinde barış ve huzur sağlanabilir. Adaletin olmadığı yerde zulüm olur. Dünyada adaletin tesisi Hz. Peygamber ve O'nun ümmetine verilmiştir. Hz. peygamber görevini en mükemmel şekilde yapmış,

¹³⁷ Tâhâ, 20/130-132.

¹³⁸ Bakara, 2/201-202. Krş. Hud, 15/15-16.

¹³⁹ Furkan, 25/67; Kasas, 28/77.

¹⁴⁰ Enbiya, 21/91; Tahrim, 66/12.

¹⁴¹ Vâkıa, 56/10-12.

¹⁴² Rad, 13/28-29.

¹⁴³ Rum, 30/30.

¹⁴⁴ Furkan, 25/67.

¹⁴⁵ Fecr, 89/27-30. Tefsiri için İbn-ı Kesir, *Tefsîru İb-i Kesîr Beyrut Ts. (I-III)* III/639; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, X/432.

¹⁴⁶ Beyyine, 98/8.

O'nun vefatından sonra vazife inananlara geçmiştir. Şimdi huzuru tesis etme görevi inananlarındır. Yüce Allah inananlara şu emri verir.

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”¹⁴⁷

Ayette dünya barışının tesisi ve zulmün esasları belirtilir. Mümin idareci verilen görevin sorumluluğu içinde inanç farkı gözetmeksizin adalet, ihsan ve yardımlaşmayı esas almak durumundadır. Aksi halde şeytanın istediği inkar, zulüm ve ahlaksızlık yaygın hale gelebilir. Hud ve Meryem Surelerinde adil olan idarecilerin cennete gidecekleri ifade edilir.¹⁴⁸ Yaratıcı'nın istediği, kulları arasında adaleti ve yardımlaşmayı sağlamak, haksızlığı, zulmü ve ahlaksızlığı kaldırmaktır. Bu da adaleti sağlamakla olur.

Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.”¹⁴⁹ “De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin ve dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın. İlkin sizi yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz.”¹⁵⁰ “Yarattıklarımızdan, daima hakka tebliğ eden ve adaleti hak ile yerine getiren bir millet bulunur.”¹⁵¹ “Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine gaybe inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.”¹⁵²

Anlamını aldığımız ayetlerde adaletin tesisi için, a) Allah'tan korkulması, b) adil olunması, c) şahitliğin doğru yapılması, d) dinin Allah'a has kılınması, e) dinin tebliğ edilmesi, f) kitap ve ölçünün indirilmiş olması özelliklerine işaret edilir. Huzur ve barışın tesisi için idarecinin adalet kapsamına giren güzel hasletlere dikkat etmesi gerekir. Yaratıcı Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i kitap mensuplarından düşman olmayan, inananların inancına saygı gösterenlere aynı ölçülerde yaklaşılmasını ister.¹⁵³ *“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.”¹⁵⁴*

Hz. Peygamberde şöyle buyurur: *“Kıyamet gününde Allah'ın en çok sevdiği ve kendisine yakın ettiği insan dünyada adil olanlardır. O gün Allah'ın kızdığı ve kendisinden uzak tuttukları insanlar ise zalim olan imamlardır.”¹⁵⁵ “Bilmiş olunuz ki; her kim bir zimmiye zulmeder yahut taşıyamayacağı bir yük yüklerse, hakkını gasp eder veya elinden zorla alırsa ben kıyamet gününde o kimsenin hasmıyım.”¹⁵⁶*

İdarecede adaletle birlikte liyakat önemlidir. İdarecinin başarılı olabilmesi için ehliyet, yetenek, bilgi, beceri ve iradeye sahip olması gerekir. *“Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve*

¹⁴⁷ Nahl,16/90.

¹⁴⁸ Hud, 11/112-113; Meryem, 19/71-72.

¹⁴⁹ Maide, 5/8.

¹⁵⁰ Araf, 7/29.

¹⁵¹ Araf, 7/181.

¹⁵² Neml, 27/25.

¹⁵³ Mâide, 5/42.

¹⁵⁴ Mümtehine, 60/8.

¹⁵⁵ Tirmîzî, Ahkâm, 4.

¹⁵⁶ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Haraç* s. 135; Hamidullah, *Introduction to the Islâm*, No, 423.

insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.”¹⁵⁷

Alanında bilgili ve tecrübeli kişi, akıl, tecrübe ve bilgi açısından yetkili olması anlamındadır. Hz. Peygamber; *“Âkil (akıllı) olandan fikir alın ki, doğruyu bulasınız...”*¹⁵⁸ *“İşini bilmen, akıllı kişiye danışıp sonra da ona uymandır”*¹⁵⁹ buyurur. Âlimler, kendini beğenen, tecrübesiz gençle, aklına araz gelmiş yaşlılardan fikir alınmasını uygun bulmazlar.¹⁶⁰ Liyâkatlı ve tecrübeli kimse, güvenilebilir olduğu takdirde inançsız bile olsa istişare edilebilir. Ahlâk kitaplarında kaydedilen: *“Müsteşarın fikren gam ve kederden sâlim olması”* şartı da liyâkatle alâkalı bir husus olarak değerlendirilir.¹⁶¹

İnsanların huzur içinde yaşamaları için idarecilerin adil olmaları, hakkında Yüce Allah’a, Hz. Peygambere ve kendilerinden olan idarecilere itaat etmeleri gerekir.¹⁶² İnsanların başlarına sıkıntı gelmemesi için alim ve idarecilerin görevlerini yapmaları hakkında takvada, iyilikte yardım etmeleri kötülüklerini uymaları gerekir. *“Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır. Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler.”¹⁶³*

Anlamını aldığımız ayet vb¹⁶⁴ Hz. Peygamber aracılığı ile insanların başlarına gelen sıkıntıların sebeplerini açıklar. Adil davranmaları gereken idarecilerin ve dini tebliğ etmekle görevlilerin görevlerini yapmamaları sebebiyle ikaz olarak ceza verilir. Onların bu duruma düşmeleri Allah'ın zulmü değil kendi yaptığı hataların bir sonucudur. Adalet, ihsan ve yardımlaşma beraberinde rahmeti getirir.¹⁶⁵ Dünya barışını tesis edecek peygamberlerin vekili konumundaki inanan idareci ve âlimler iyiliği tavsiye edip kötülüğü önleyip, hak ve adaleti tesis ettikleri sürece o topluma ceza verilmeyeceği ifade edilir. Ceza inkâr ve zulmedenlere verilir. İnananların başına gelen sıkıntı derecelerini artıracak bir imtihan olabilir.¹⁶⁶

Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir.”¹⁶⁷ *“Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz.”¹⁶⁸ “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.”¹⁶⁹*

Örnek olarak aldığımız ayetler inancını yaşayan adil olanlar müjdelenmekte, dünya zevkine dalanlar ise uyarılmaktadır. Rahmet veya ceza insanın kendi elindedir.

¹⁵⁷ Nisa, 4/58.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye*, 3/17; Alâuddin Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e. 3/409.

¹⁵⁹ Alâuddin Aliyyu'l-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, 3/110

¹⁶⁰ İbnu'l-Hacer, a.g.e. 4/46.

¹⁶¹ İbnu'l-Hacer, 4/46.

¹⁶² Bk. Nisa, 4/59

¹⁶³ Hud, /116.

¹⁶⁴ Bk. Araf, 7/133.

¹⁶⁵ Nahl, 16/90.

¹⁶⁶ Bakara, 2/155.

¹⁶⁷ Nisa, 4/147.

¹⁶⁸ Enbiya, 21/47.

¹⁶⁹ Zilzal, 99/7-8.

Hız. Peygamber kendisinden yöneticilik görevi isteyenlere, "Vallahi biz bu işe ne onu isteyen birini ne de ona hırs gösteren birini tayin ederiz" buyurarak onların isteklerini reddetmiştir.¹⁷⁰ Yöneticilik görevi istememesini tavsiye ettiği bir sabâbiye de "İstediğin için görev sana verilirse onunla baş başa katırsın; istemeden sana verilirse onun uğrunda yardım görürsün!" buyurarak yöneticiliğe talip olmamanın gerekçesini anlatmıştır.¹⁷¹ Hadislere göre idareye hırslı olarak, birilerini aracı yaparak, yardımı kullardan beklemek uygun olmadığı anlaşılır. Yöneticiliği her insanın yapması mümkün değildir. Adalet, bilgi, beceri ve liyakat ister. Allah'ın rızasını kazanmak, vatana ve İslam'a hizmet için yapılır. İnsan istemeden bu görevi sen yapacaksın denilerek verilirse hem Allah hem de insanlar yardım eder. Hz. Yûsuf kıssasında olduğu gibi ehliyet ve liyakatini hatırlatması ve atayacak kişinin iradesine bırakması, iyi niyetle ve yanlış atamaları engellemek için talepte bulunması caiz olarak görülür.¹⁷² Hadislerde de ifade edildiği gibi idareciliğin istenmeyip verilmesi tercih edilir.

4.2. İstişarede Bulunmak

İstişare inananlara İslam'ın bir emridir. Kur'ân ve sünnettin emridir. Şura Suresinin 38. ayetinde "Onların işleri, aralarında danışma iledir." ifadesiyle çözülmesi gereken konularda istişare yolunu izlemek, kendilerine verilen imkânları başkalarıyla paylaşmaktan sevinç duymak, haksız saldırılara karşı ortak tavır almak adil idarecinin vasıfları arasında yer alır. Öfkelenildiğinde bağışlayıcı olmak bir erdem olduğu gibi haksız tecavüze karşı koymakta gerekli bir erdemdir.¹⁷³ Konuyla ilgili kesinlik ifade eden diğer bir ayette şöyledir. "...iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever."¹⁷⁴ Diğer taraftan, Hz. Süleyman kıssasında şu ifadeler yer verilir. "(Sonra Melike) dedi ki: Beyler, ulular! Bu işimde bana bir fikir verin. (Bilirsiniz) siz yanımda olmadan (size danışmadan) hiçbir işi kestirip atmam"¹⁷⁵ Hz. Yusuf kıssasında da şöyle buyrulur: "Kral dedi ki: Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim. Onunla konuşunca: Bugün sen yanımda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin, dedi."¹⁷⁶ Kral gördüğü rüyanın yorumunu Hz. Yûsuf'a sorar. O'da rüyayı yorumlar. Kral nasıl tedbir almak gerektiğini sorunca, Hz. Yûsuf, bolluk yıllarında çok ekin ekip ürünü stok etmek gerektiğini söyler. Kralda aynısını yapar. Böylelikle sıkıntıdan kurtulur. Buna göre istişare edilecek kişi sağlam inanchlı, bilgili, ileri görüşlü ve doğru karar verebilecek özelliklere sahip olması gerekir. İdareci ve idare edilenlerde "...İyilik ve sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir."¹⁷⁷

4.3. Bilgiyi Doğru Kaynaktan Almak

İdarecinin isabetli karar verebilmesi için gelen haberin doğruluğunun sağlıklı olması gerekir. Bunun için haberi getiren doğru, dürüst, kâmil ve ihsan sahibi mi yoksa idareciye yaranmak için yalan mı söylüyor

¹⁷⁰ Müslim, *İmare*, 14.

¹⁷¹ Müslim, *İmare*, 13

¹⁷² Heyet, *Kur'an Yolu*, III/224-225

¹⁷³ Şevkânî, *Fethu'l Kadir*, IV/ 618-619

¹⁷⁴ Âl-i İmran, 3/159.

¹⁷⁵ Neml, 27/29-33.

¹⁷⁶ Yusuf 12/54.

¹⁷⁷ Mâide, 5/2.

araştırılması gerekir. Gelen haberlerin analiz edilmesi gerekir. Aksi durum idareciyi yanıltır. *“Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırınız.”*¹⁷⁸

Dikkat ederse ayet gelen haberin araştırılmasını emretmektedir. Haberin doğruluğundan emin olmadan uygulamaya konulması haksızlığa yol açabildiler. Müslümanlar arasında yer alan münafıklar menfaat elde etmek için her türlü yalanı söyleyebilir. Ayette yer alan fâsık kelimesi bu durumu ifade eder. Bakara Suresi 9. ayette Allah ve inananlara tuzak kurmak isteyen münafıklar “hâdea” kelimesiyle ifade edilirken, aynı surenin 204. ayetinde “*ne yaman düşman*” terimiyle açıklanır. Bu gibi insanlar makam ve dünya çıkarı için her şeyi mubah görür. Hucurat suresindeki ayetin hükmü geneldir. Nekes, mekr ve bağı kapsamına giren bütün hileleri kapsar. Sosyal ve hukukî hayatın sağlıklı olması, haksızlıkların önlenmesi için idarecinin insan ve cin şeytanlarına karşı uyanık olması gerekir.¹⁷⁹ Anlamını aldığımız ayet önemli bir olay üzerine nazil olur. Rivayete göre Velîd b. Ukbe, Benî Müstalık kabilesinin zekât vergisini toplamak üzere gönderilir. Velîd yolda iken birisi, bu kabileden silahlı bir grubun yola çıktığını haber verir. Velîd, onların savaşmak için çıktıklarını düşünerek Peygamberimize durumu anlatır. Hz. Peygamber öncelikle haberin doğruluğunun teyit edilmesi için Hâlid b, Velîd'i görevlendirir. Hâlid kabileye yakın bir yerde konaklayarak durumu araştırır; söz konusu grubun ezan okuyup namaz kıldıklarını, İslâm'a bağlılıklarının devam ettiğini tespit eder ve Medine'ye döner. Sonunda onların, zekât tahsildarı geciktiği için durumu öğrenmek veya zekâtı kendi elleriyle Hz. Peygamber'e teslim etmek üzere yola çıktıkları anlaşılır.¹⁸⁰ Dikkat edilirse Hz. Peygamber gelen haberin doğruluğunu araştırıp ona göre karar vermiştir. İdareci olan Mü'min aynı yolu izlemelidir. İdarecilikte istihbarat çok önemlidir. İyi bir istihbarat doğru ve yanlış ortaya çıkarır.

4.4. Sabırlı Olmak

Yaratıcı her zaman sabredenlerle beraber olduğunu belirtir. Kur'ân ve sünnette de başarının sabırla elde edildiği belirtilir. Buna göre zafer sabırla kazanılır. Sabır dini tebliğde azim ve sebat gösteren peygamberlerin niteliklerindedir.¹⁸¹ *“Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir.”*¹⁸² *“Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir.”*¹⁸³

İnananların dünya ve ahireti kazanmaları için gerekli kuralları açıklayan vahiydir. Örnek olarak uygulayanda Hz. Peygamber'dir. Bir kimse kendisine kötülük yapana adil şekilde karşılık verebilir. Ancak sabretmesi Allah'ın ihsanı sayesinde mükâfata dönüşür.¹⁸⁴ Yüce Allah inançsızların kötülüklerine sabredenlerin kurtuluşa erdireceğini bildirmiştir.¹⁸⁵ Sabır düşmanlarının hile ve tuzakları zararını zararsız hale getirir.¹⁸⁶ Özellikle savaş durumunda sabır gösterip disiplinli

¹⁷⁸ Hucurat, 49/6

¹⁷⁹ En'am, 6/112.

¹⁸⁰ Müsned, IV/279; Kurtubî, *Tefsir*, XVI/296-297.

¹⁸¹ Ahkaf, 46/35.

¹⁸² Bakara, 2/153, 249; Enfal, 8/46, 66.

¹⁸³ Bakara, 2/45.

¹⁸⁴ Nahl, 16/126-127.

¹⁸⁵ Mü'minun, 23/110-111

¹⁸⁶ Âl-i İmran, 3/120.

davranan Müslümanları Allah melekleriyle destekleyeceği müjdesini verir.¹⁸⁷ Kötülöklere sabır ve iyilikle karşılık vermek düşmanlığı dostluğa dönüştürür.¹⁸⁸ Kur'ân-ı Kerim insanların başına gelen musibetlerin bir imtihan olduğunu, bu imtihanı sabırlı olanların kazanacağını bildirir.¹⁸⁹ Hz. peygamber de "Sabreden zafere kavuşur."¹⁹⁰ Sabır kişiyi telaştan ve yanlış işler yapmaktan koruduğu için, "Sabır ışıktır" sözüyle ifade etmiştir.¹⁹¹ Sabrı tarif ederken de "Sabır ilk sarsıntı sırasında gösterilen metanettir" ¹⁹² şeklinde açıklar. İdarecinin yapması gerekenleri Al-i İmran ve Fussilet surelerinde yer alan ayetler çok zarif bir şekilde açıklamaktadır.

Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sabırda sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz."¹⁹³ "(İnsanları) Allah'a çağırın, iyi iş yapan ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden kimin sözü daha güzeldir?" "İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Bu sadece sabırlı kimselere verilen bir meziyettir. Evet, bu meziyet sadece yüksek ahlak ve faziletten nasibi olanlara verilir."¹⁹⁴

İlk ayette başarıya ulaşmak için dört kural belirtilir. Sabır, sabırda ısrar, Allah'a güvenip dayanma ve takva olup son kelime felaha erersinizdir. Örnek olarak aldığımız Fussilet Suresindeki ayetlerde başarı iki kelime içinde toplanır. Bunlar sabır ve zûhaz'dır. Buna göre kötülük ihсанla, günah affetmekle, gazap sabırla ve hilm ile dostluğa dönüşür.¹⁹⁵ Bunların hepsi sabır ve zûhaz içinde toplanır. Ayetlerde öncelikle inananlar tanıtılır. Daha sonra ahsen kelimesiyle temsil görevi zikredilir. Ardından düşmanın dosta dönüştürme kuralı belirtilir. Dördüncüsünde sabır ve zûhazla hedefe ulaşılır. Asıl hedef tasavvuf dilinde Allah'ta yok olma zahiri anlamı ise Allah'ın rızasını kazanmadır. Zû-haz sahibi olan insanın bedeni helal gıda, kafası doğru bilgi, kalbi sevgiyle mutlu olandır. Asıl mutluluk kalp mutluluğudur. Kâmil idarecinin gönlünün huzur içinde sevgilisiyle olması demektir. Allah'la beraber olmak, sözle ifade edilemeyen hazdır. O da zû hazdır. O da sabırla elde edilir. Bu durumda olan idarecide cennet ve cehennem düşüncesi olmaz. Sırf Allah ve Peygamberin rızasını düşünür.¹⁹⁶ Tefsirlerde zû haz kelimesi için farkı açıklamalar yapılır. Taberî ve Kurtubî'ye göre cenneti kazanmadır.¹⁹⁷ Râzî, ruh cevheri kuvvetli olup dış etkenlerden etkilenmeyenlerdir.¹⁹⁸ Konuyla ilgili şu ifadeler önemlidir. Sabırlı insan öfke anında sabır, bilgisizliğe karşı yumuşaklığı, kötülüğe karşı affı tercih eder. Yüce Allah şöyle buyurur. "(Ey Muhammed!) Sabırlı ol, çünkü Allah güzel

¹⁸⁷ Âl-i İmran, 3/125.

¹⁸⁸ Fussilet, 41/34-35.

¹⁸⁹ Furkan, 25/20

¹⁹⁰ Müslim, "Taharet", 1; Tirmizi, "Da'avat", 86

¹⁹¹ Müslim, "Taharet", 1; Tirmizl, "Da'avat",86.

¹⁹² Buhari, "Cena'iz", 32, 42; Müslim, "Cena'iz", 1 4, 15.

¹⁹³ Âl-i İmran, 3/200

¹⁹⁴ Fussilet, 41/33-35.

¹⁹⁵ Heyet, *Mevsûâtü Kurâniyyet'l Meysera*, Lübnan 2002, s. 481

¹⁹⁶ Bk. Müslim, Birr, 54.

¹⁹⁷ Teberî, Tefsir, (I-XXX) Mısır 1968, XXVII/120. Kurtubî, Tefsir, (I-XX) Kahire 1967, XV/363.

¹⁹⁸ Râzî, Tefsir, XVII/127.

iş yapanların mükâfatını zayi etmez."¹⁹⁹ "O ne güzel Mevla ne güzel yardımcıdır."²⁰⁰ Bunları yapanlar Allah koruması altında bulunur.²⁰¹

4.5. İhsan Sahibi Olmak

İhsan sahibi, azalarının aktivitesini Allah'ın kontrolü altında olduğunu bilendir "Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir."²⁰² "Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fışıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınınız."²⁰³ Hz. Peygambere inanmayıp, O'nu sözleriyle incitmeleri üzerine şöyle teselli edilmiştir: "(Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın! Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de ona boyunları eğilip kalır."²⁰⁴ "(Resûlüm!) O halde onların sözleri sakın seni üzmesin. Kuşkusuz biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz."²⁰⁵ İdarecinin önemli özelliklerinden biri ihsan sahibi olmaktır. Onlara korku yoktur. Ecirlerini Allah verecektir.²⁰⁶ Kur'ân-ı Kerim'de ihsan bir nevi oto kontrol sistemidir. İnsan kendisinin her halinin Allah tarafından kontrol edildiğini bilerek ona göre kararını verir. İhsan iyi ve güzeli temsildir.²⁰⁷ Söz konusu kelime hasene fiilinden türetilir. Temelde iki anlama gelir. Allah'ın her halde kendini görüyor düşüncesinde olup, ona göre bulunmasıdır. Yüce Allah inandığını en güzel şekilde yapanlara muhsin ismi vermiştir.²⁰⁸ Kur'ân-ı Kerim'de ona yakın anlamı olmakla birlikte,²⁰⁹ Nahl 90 ve Bakara 112 ayetleri konumuz açısından önemlidir. Söz konusu ayetler idarecinin temel özelliğini ifade ederler. Nahl Suresindeki ayet İslam'ın adalet, ihsan ve yardımlaşma üzerine kurulduğunu belirtir. Bakara Süresindeki ayet ise, Allah ile kul arasındaki ince çizgiyi açıklar. "Bilâkis, kim muhsin olarak yüzünü Allah'a döndürürse (Allah'a hakkıyla kulluk ederse) onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır ne de üzüntü çekerler."²¹⁰

İhsân, sahibi idarecinin azalarından Allah'ı ve kulları incitecek davranış olmaz. Diğer bir ifade kişinin kalbinin temiz olması, fiile yansması Allah'ı görüyor gibi kul olması demektir. Hz. Peygamber kelimeyi şöyle açıklar: a)İhsan, "Allah'a sanki görüyormuş gibi ibadet etmendir. Çünkü sen O'nu görmesen bile, kuşkusuz O seni görür."²¹¹ Zira ahirette bütün uzuvlar yaptığını haber verecektir.²¹² b) İhsân, "Kendin için sevdiğini, kardeşin için de sevmendir."²¹³ Yüce Allah şöyle buyurur. "Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da ihsânda bulunmanızı emretti."²¹⁴ İhsan sahibi olanlar Allah'ın has kullarıdır. "Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine

¹⁹⁹ Hud, 11/115.

²⁰⁰ Hacc, 22/78.

²⁰¹ Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, V/263, İbn-i Kesir, (I-VIII) İst 1985, VII/169-170. III/264.

²⁰² Mü'min, 40/19.

²⁰³ Kaf, 50/16; Nahl, 16/19.

²⁰⁴ Neml, 26/3-4.

²⁰⁵ Yasin, 36/76.

²⁰⁶ Bk. Bakara, 2/112 Bakara, 2/25; Fâtır, 35/32-35.

²⁰⁷ Heyet, *Mu'cemu'l-Arabî'l-Esâsî*, s.318.

²⁰⁸ Heyet, *Mevsûâtü Kurâniyyetü'l-Meysera*, s.18

²⁰⁹ Damağâni, *Kamus*, s.130-132.

²¹⁰ Bakara, 2/112.

²¹¹ Buhari, *İman*, 37; Müslim, *İman*, 1; Hadis No; 8.

²¹² Nur, 24/24; Yasin, 36/65; Fussilet, 41/21-22.

²¹³ Buhari, *İman*, 7; Tirmizî, *Zühd*, 3.

²¹⁴ İsrâ, 17/23.

Allah'ın âyetleri okunduğunda imanları artan ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir. Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için Rableri katında nice dereceler, başışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.”²¹⁵

İhsan ihlasla nefisini kontrol altında tutmak, ibadetleri Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yapmaya çalışmak, Allah'a gereği gibi kul olmak ve İslam'ı güzel yaşamak demektir.²¹⁶ İdareci zikredilen hasletlere sahip olması durumunda dünya ve ahirette hedefine ulaşmış olur. Furkan Suresinde ihsan anlamında “has kul” zikredilir. *“Rahmân'ın(has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) "Selam!" derler (geçerler).”²¹⁷ “(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”²¹⁸*

4.6. Kalbe Danışmak

İdareci uygulamaya geçmeden son bir değerlendirme yapar. Vereceği kararı iyi düşünür. Kendisine yapılmasını istemediğini mahiyetinde bulunanlara yapmaz. Yaratıcı ve yaratılanları memnun etmeyi hedefler. Bir iş yapacağı zaman Allah ve Resûlü memnun olur mu? Bana böyle yapılsa ben memnun olur muyum? soruları ve cevapları önemlidir. Buna “festefti kalbek” denilir. Yapılacak işi kalbine sormasıdır. Kur'ân ve sünnet üzerine olan istişare ve araştırmaları yaptıktan sonra fiiliyata geçireceği zaman kendisine soracağı soru demektir. Bu durum Hz. Peygamber'in şahsında bütün inananlara verilen emirde görülür.

Şüphesiz Rabbin, onların her birinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir. Çünkü Rabbin, onların yapmakta olduklarından haberdardır. O halde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı da gitmeyin. Çünkü O, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir. Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da) yardım göremezsiniz!²¹⁹

Hud Suresindeki söz konusu ayetler idareci için önemli bir mihenklerdir. Hz. Peygambere, emrolunduğun gibi dost doğru ol, zulmedenlere meyletme, sonra size ateş dokunur ve Allah'tan yardım göremezsiniz ifadeleri bizlere söylenen emirlerdir. Bu emirlere riayet eden idareci istikamet üzere olur. İstikamet, doğruluk, ihlas birbirini tamamlayan güzel hasletlerdir. Doğru sözlü olmak, gerçeği söylemek, sözünü yerine getirmek, iş ve işlemlerinde güvenilir olmak salih amelî içerir. Salih amelî kapsamına Allah'ın sevdiği ameller girer. Kur'ân'daki anlam itibarıyla iman ve salih amelî,²²⁰ mîsâk,²²¹ ahde vefâ,²²² Allah'ın vadini yerine getirme, güzel ahlak vs.²²³ gibi anlamlar içinde kullanılır. Yüce Allah bu durumda olanlar için şöyle buyurur. *“Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği)*

²¹⁵ Enfal, 8/2-4; krş Maide 5/93.

²¹⁶ Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 1/206; İbn-i Kesir, (I-III) Muhtasar, Beyrut 1981; 1/107.

²¹⁷ Furkan, 25/63.

²¹⁸ Furkan, 25/67.

²¹⁹ Hud, 11/111-113. Krş. Şura 42/15

²²⁰ Mâide, 5/1119.

²²¹ Ahzab, 33/7-8.

²²² Ahzab, 33/23-24.

²²³ Âl-i İmran, 3/152, Zümer, 39/32; 51/5; 19/50.

beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir. Çünkü Allah sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandırarak..."²²⁴

İnsanda bütün azalar çift iken kalp ve ağız tektir. Kalpte iman ve küfür bir arada bulunmaz. Temiz kalp adaletle karar verir. *"Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."*²²⁵ Yüce Allah kul ile kalbi arasına girer. *"Ahirette kalbi temiz olanlar kazanır."*²²⁶ Allah'la irtibat temiz kalble olur. Kalpten söylenen tesir eder. Ağızdan söylenen kulakta kalır. Kalp doğruyu söyler. *"İslam'da zarar ve zarar verdirmeye yoktur"*²²⁷ *"Müslüman elinden ve dilinden kötülük gelmeyen insandır"*²²⁸ ifadeleri temiz kalpli olanları ifade eder.

İnanmayan veya günah işleyen insanların kalbi günahlarla kirlenir.²²⁹ Her günah kalpte kara bir leke oluşturup, günahların çoğalmasıyla kararır.²³⁰ İnanan mü'min tevbe ile günahlardan temizlenebilir. Hud ve Şurâ surelerinde yer alan istikâmet ayetleri temiz ve doğru olan kalbi işaret etmektedir.²³¹ Hz. Peygamber'de konunun önemine işaret ederken, *"Beni Hud Suresi ve kardeşleri ihtiyarlattı"*²³² buyurmuştur. Hud ve benzeri sureler²³³ incelendiğinde idarecide olması gereken güzel hasletlerin zikredildiği gözlenir. Söz konusu hasletlere sahip olan kişiler verecekleri kararları kalplerine danıştıklarında doğru karar verecekleri anlaşılır. İnananları Gayr-i Müslimlerden ayıran özellikler şirksiz iman, salih amel ve adalettir. Müslümanların vasfı olan orta ümmet, adâletin karşılığı olarak izah edilir.²³⁴ Burada da kalp mihenk görevi yapar.

...Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum."²³⁵ "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet yahut onlardan yüz çevir... Eğer hükmedersen aralarında adaletle karar ver. Allah adil olanları sever."²³⁶

İnsanlar arasında oluşması gereken sulh ve güvenin tesisi kalbe danışılarak yapılan adil uygulamalardan geçer. İslâm, zulme izin vermez.²³⁷ Tarihi bir vesika olarak önemli bir bilgiye sahibiz. Ömer b. Abdülaziz döneminde Kuteybe b. Müslim el-Bâhilî (96/715) harp kurallarına uymayarak Semerkant'ı teslim alır. Durumun kendisine bildirilmesi üzerine, halife şehrin geri verilmesini emreder. Bu duruma şaşırarak Semerkant halkı, şikâyetlerinden vazgeçerek Müslümanların adaleti karşısındaki tutumları sebebiyle İslâm'ı kabul ederler.²³⁸ Hafiye göre Zulüm payidar olmaz. İslam tarihinden başka bir örnek vermek gerekirse; Hz. Ömer döneminde Mısır valisinin oğlu, bir Kıpti'yi yarışmada kazandığı için cezalandırır. Bundan haberdar olan Hz. Ömer doğruluğunu teyit ettikten

²²⁴ Ahzap, 33/23

²²⁵ Rad,13/28.

²²⁶ Şuara, 26/89.

²²⁷ İbn Mâce, Ahkam, 17; Ahmed b Hanbel, V/227.

²²⁸ Buhârî, İman, 4; Müslim, İman, 64,65; Ebû Dâvud, Cihâd, 3.

²²⁹ Mutaffifin, 83/14.

²³⁰ Müslim, İman, 231; Tirmizi, Tefsir 75.

²³¹ Şûra, 42/10-13

²³² Tirmîzî, Tefsir, 56/6.

²³³ Şura, 42/15.

²³⁴ Bakara, 2/143; Kalem, 68/28; Ragıp, Müfredat, s. 820.

²³⁵ Şûrâ, 42/15.

²³⁶ Mâide, 5/42. Krş. Nisâ, 4/48.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/212.

²³⁸ V. Züheylî, *Asâru'l-Harp fi Fıkhi'l-İslâmî*, Şam 1981, s. 145-146.

sonra, valinin oğluna aynı cezayı verir ve babasını da görevden alır.²³⁹ Dikkat edilirse yukarıdaki iki uygulamada istişarenin ve istişarede olması gereken kuralların uygulandığı görülür. Büyüklere hocalar ve ilim sahiplerine saygı gösterilir ve hürmet edilir. İnsanlık gereği yanlışları olursa ahlaki kurallar dahilinde özel olarak söylenir. Hatalarında ısrar ediliyorsa anne, baba, hoca ve büyüklerin yanışına ortak olunmaz. İşte, Allah'ın inanan idarecilerden istediği makalede üzerinde durduğumuz hasletlere uyması durumunda idareci başarılı olur. Allah ve peygamberin rızasını kazabilir. İnanan idarecileri başarısız kılan hasletler makam, dünya sevgisi, istişareyi yandaşlarına yapması ve yanlış ilişkilerdir. Gerekli şartlar yerine getirildikten sonra kalbe danışılması doğru karar verilmesini sağlayacaktır.

Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değıştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir."²⁴⁰ "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun."²⁴¹ "Sen, sana vahyedilene sınımsız sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın. Doğrusu Kur'ân, sana ve kavmine bir öğüttür. İleride ondan sorumlu tutulacaksınız."²⁴²

Aileden başlamak üzere en üst mertebeye kadar idareci konumunda olan bizler, hayatta iken kendimizi hesaba çekmek durumundayız. Yoksa dünyada sahip olduğumuz makam, şöhret ve servet bizleri kurtaramaz. Yüce Allah dünya ve ahiret için çalışana şu hatırlatmada bulunur.

Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! derler. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. (Şüphesiz) Allah'ın hesabı çok süratlidir."²⁴³ "Kim, (yalnız) dünya hayatını ve zinetini ister ise, işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; yaptıkları da boşa gitmiştir, yapmakta oldukları şeyler bătıldır."²⁴⁴

Sonuç

Kur'ân-ı Kerim'e göre istişare ve idarecilik, her Müslümanı ilgilendirir. İdarecilik sorumluluk isteyen bir görevdir. Sevabı ve günahı çoktur. Doğru karar veren ve uygulayanları Yüce Allah, Hz. Peygamber ve inananlar sever. (*İşlerinizi istişare edin" Âl-i İmran 159*); *"onların işleri istişareye göredir" (Şura 38)*; Hz. Yusuf ve Hz. Süleyman kıssalarında istişarenin zikredilmesi ve Hz. Peygamber'in yapacağı işlerde ashabıyla istişare etmesi konunun kitap ve sünnette yer aldığını gösterir.

İnsanoğlu dünyada Allah'ın halifesidir. (Bakara 2/30) Dünyayı imar, sulh ve barışı sağlamak halife konumundaki insanın görevidir. Allah'ın kullarından istediği İslam'ın hakim olması dünya barışının sağlanması öncelikle inananlar arasında kardeşliğin sağlanmasına bağlıdır. Söz konusu kardeşlik Maide Sûresinin 55. ayetinde işaret edilen Allah, Peygamber ve inananların Kur'an ve Sünnet etrafında oluşturduğu kardeşliktir. Bunun için idareci konumunda olan inananların bazı vasıflara sahip olmaları gerekir.

²³⁹ Seyyid, Kutub, *İslâm'ın Dünya Görüşü*, çev. A. Arslan, s. 34-35.

²⁴⁰ En'âm, 6/115

²⁴¹ Tevbe, 9/119

²⁴² Zuhruf, 43/43-44.

²⁴³ Bakara, 2/201-202

²⁴⁴ Hud, 11/15-16. Krş Tâhâ, 20/131; Kasas, 28/77; Şûrâ, 42/20.

İslam'a göre inananların hepsi idareci olduğuna göre Allah ve peygamberin idarecilerde görmek istediği birtakım özellikler bulunur. Bunlar ihlâslı bir iman, salih amel, hayırda yarışma, takva ve ölüme hazır olmadır. Yaşanmayan inanç kısa zaman sonra yok olur. Dolayısıyla kişi, İslam'dan uzaklaşarak şeytanın arkadaşı olabilir. (Tâhâ, 20/124-126; Zuhuf, 43/36-38) İdareci için bütün güzel hasletler Kur'an ve sünnette yer almaktadır. İdareci inanır ve gereğini yaparsa Yüce Allah inanan ve gereğini yapanların yardım edileceğini haber verir. (Yunus, 10/103; Rum 30/47)

İdarecide bulunması gereken kriterler önemlidir. Söz konusu kurallar, adalet, istişare, sabır, haberin doğruluğu, ihsan ve kalbe danışarak karar vermedir. Bir idarecide bu maddeler bulunursa istenilen başarıyı gösterir ve Allah'ın lütfuna nail olur. İnanan idareci adil olmazsa kendine zulmetmiş olur. Böylelikle dünya ve ahiret nimetlerini kaybeder. Elmalılı merhum dinini yaşamayanların cizye vereceği ve sömürüleceğine işaret eder. (Elmalılı H. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV/313-314; 319.)

İdarecinin yanılmasını sağlayan vasıflar makam ve mal sevgisi, kadın-erkek ilişkisi, ırk, kabile, cemaatçılık sevgilerini öne çıkarmak. Konuyla ilgili Velid b. Mugire hakkında nazil olan ayetlerde söz konusu maddelere işaret edilir. (Müddessir74/11-28) Diğer taraftan Kur'an'da yer alan "nekes", "mekr" ve "bağy" terimlerinden birini işleyen idareci, yaptıklarının karşılığını öncelikle dünyada sonra da ahirette göreceği anlaşılır. Atasözünde şöyle ifade edilir. "Kazma düşersin. Yakma pişersin" Birisinin kuyusunu kazan dünyada yaptığını bulur, ahirette ise cehenneme girer. Yüce Allah adil olan idarecinin ve zulme uğrayan mazlumun yanında yer alır.

Araştırmamızdaki önemli tespitlerimizden biri de, "idarecilik istenmez verilir prensibidir." Hz. Peygamber isteyene şöyle demiştir. "Vallahi biz bu işe ne onu isteyen birini, ne de ona hırs gösteren birini tayin ederiz." (Müslim, *İmâre*, III/ 14) ifadesine ilaveten başka bir sahabeye de "İstedığın için görev sana verilirse onunla baş başa kalırsın. İstenmeden görev verilirse, görevinde yardım görürsün!" (Müslim, *İmâre*, III/13) buyurmuştur. Hz. Peygamber'in idareciliği hırslı olanlara vermeyip liyakatli olanları seçmiş olması konunun önemini hatırlatır. Ancak Hz. Yusuf kıssasında ifade edildiği gibi "kendisinin yapabileceğini" nezaket kuralı içinde hatırlatarak görevi verecek yetkiliye bırakması güzel karşılanır. Hz. Peygamber'in şu hatırlatmaları bizler için önemlidir. "İstedığın için görev sana verilirse onunla baş başa kalırsın. İstenmeden görev verilirse, görevinde yardım görürsün!" (Müslim *İmare*, III/13) "İdareci olup da haksızlık ve azap edenlere Allah mutlaka azap eder." (Müslim, *Birr*, 117-119; Ebû Dâvud, *İmâre*, 32)

Makalede ele aldığımız kriterler aileden devlet başkanına kadar bütün idarecileri kapsamına alır. İslam'ın istedikleri yerine getirilirse dünya idaresi inananların olacağı anlaşılır. Yüce Mevla şu müjdeyi verir. "Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: "Yeryüzüne iyi_kullarım vâris olacaktır" diye yazmıştı." (Enbiya, 21/105) "Andolsun ki, biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. Günaha dalanların ise cezalarını hakkıyla vermişizdir. Müminlere yardım etmek de bize düşer." (Rum, 30/47) "Biz, peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz. İnananları kurtarmak üzerimize bir borçtur." (Yunus, 10/103) "De ki: Ey insanlar! Size Rabbinizden Hak (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelecektir. Kim de saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapacaktır. Ben sizin üzerinize vekil değilim." "(Resûlüm!) Sen, sana

vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O hâkimlerin en hayırlısıdır.” (Yunus, 10/108-109)

İdareci ile ilgili Yaratıcı'nın emri şöyledir “Allah size, mutlaka emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adil olmanızı emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi iştirici, her şeyi görücüdür.” (Nisa 4/58)

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizin inancınızdan olan yöneticilerinize itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün. Bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.” (Nisa 4/59)

Kaynakça

- Abdülbakî, Muhammed Fu'ad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut ts.
- Abdurrahman Bedevi, *el-İnsanü 'l-Kamil fi 'l-İslam*, Kahire 1950.
- Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fi usûli'l fikh*, Bağdad 1405/1985.
- Abdullah Turhan, *Câhiliyyeden Kur'ân'a Yönetim Kavramlarının tarihi Semantiği*, Doktora tezi, Konya 2019
- Abdullah Turhan, *Kur'an'da Yönetim Kavramları Ve İlkeleri*, Yüksek Lisans tezi Konya 2010
- Ahmet Avni Konuk, *Fususul-hikem Tercüme ve Şerhi* (Hazırlayan. Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın), İstanbul 1987.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (I-VI) thk. A. Muhammed Şakir, Mısır 1949.
- Ahmed Naim; *Sahih'i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (I-XII) Ankara 1975.
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmud, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm Ve's-Seb'il-Mesânî*, (I-XXX) Beyrut ts.
- Aziz Nesefî, *el-İnsanü'l-Kamil* (nşr. Marijan Mole), Tahran 1403/1983; a.e. (tre. Mehmet Kanar). İstanbul 1990.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Mevlana'ya Gore İnsanın Mahiyeti ve Kamil İnsan Olma*, Erdem, 2/50, 2008.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (I-II), Mısır 1968.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, (I-VIII), İst., 1979.
- Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, ts.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005.
- Çelik, İsa, *Tasavıf Düşüşüncesinde İnsan-ı Kamil*, İstanbul 2010.
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, İstanbul, 1909.
- Demirci, Mehmet, "Hakikat-ı Muhammediyye"; *DİA*, c. XV, ss. 179-180.
- Demirli, Ekrem, *İbnü'l-Arabi Metafizîği*, İstanbul 2013.
- El-Hakim, Suad, *İbû'l-Arabi Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul 2005.
- İbnü'l-Arabi, *Fususi'l- Hikem*, Daru'l- Kitabu'l-Arabiyye, Beyrut ty.
- İbrahim Hakkı Erzurûmî, *Marifatnâme*, Matbâi Amire 1881.
- Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, Bulak 1253.

- Hallac-ı Mansür, *Kitabü 't-Tavasın* (trc. Yaşar Nuri Öztürk) İstanbul 1976,
- Hamidullah Bayram Öztürk, *Kur'an'da İstişare, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 1996.*
- Hamidullah, Muhammed *İslâm Peygamberi*, (I-II) Said Mutlu, İst 1993.
- Molla Sadra, *Esfar-t Erba'a*, Kum ts.
- İbrahim Hakkı Erzurumî, *Ma'rifetname, İstanbul 1330.*
- İbn-i Kesir, İbn-i Kesir, (I-VIII) İstanbul, 1985.
- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, (I-XV), Beyrut 1955.
- İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968.
- İsfehânî, Ragıp b. Muhammed, *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul, y.y., 1986.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhu'l-Beyan*, (I-X) İstanbul 1928.
- İzzüddin et-Temîmî, *eş-Şûrâ beyne'l-Esâle ve'l-Muâsıra*, Amman 1405/1985.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (I-XX), Mısır 1967.
- Kuşeyri, *er-Risale* (nşr. Abdülhallm Mahmud). Kahire 1395/1966.
- Heyet, *Mevsûâtü Kurâniyyetü'l Meysera*, Lübnan, 2002.
- Mâverîdî, Ali b. Muhammed, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, İst. 1976.
- Heyet. *Mu'cemu'l-Arabî'l-Esâsî*, Ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (I-VIII), Beyrut ts.
- Nesefî, Azizuddin, *İnsan-ı Kamil*, trc. A. Avni Konuk, Haz. Sezai Fırat, İstanbul 2004.
- Nevevî, *Şerhu'l Müslim*, Kahire 1929-30.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004.
- Razî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh, *Mefâtihu'l-Gayb*, (I-XXXII) Mısır ts.
- Rıda, Reşid Muhammed; *Tefsîru'l-Menâr*, (I-XII) Mısır 1935.
- Saffet Köse, Şamil İslam Ansiklopedisi, İstişare md.
- Seyyid Kutup, *İslâm'ın Dünya Görüşü*, çev. Ali. Arslan İst 1981.
- Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mi'zân fî Tefsîru'l-Kur'ân*, Beyrut 1991.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyan an-Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*, (I-XXX) Mısır 1903.
- Tirmizi, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-Sahih*, (Sünen) (I-V), thk. A.M. Şakir, Kahire 1962.
- T. izutsu, *İbn Arabî'nin Fusus'undaki Anahtar-Kavramlar* (trc. Ahmed Yüksel Özemre), İstanbul 1998.
- Vahidî, Abû Hasan Ali b.Ahmed, *Esbâbü'n-Nüzül*, Mısır 1968.
- V. Züheylî, *Asâru'l-Harp fî Fıkhî'l-İslâmî*, Şam 1981,
- Wensinck, *el-Mu'cem*, "şvr" md.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. (İstanbul: Azim Yayınları, ts,) IV/313-314; 319.
- Zemahşerî, Carullah Muhammed b. Ömer, *el-Keşşaf an-Hakâiki't-Tenzil*, (I-IV), Beyrut ts.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs*, (I-X), Beyrut 1988.